

**CIHM
Microfiche
Series
(Monographs)**

**ICMH
Collection de
microfiches
(monographies)**

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

© 1998

Technical and Bibliographic Notes / Notes techniques et bibliographiques

The Institute has attempted to obtain the best original copy available for filming. Features of this copy which may be bibliographically unique, which may alter any of the images in the reproduction, or which may significantly change the usual method of filming are checked below.

- Coloured covers / Couverture de couleur
- Covers damaged / Couverture endommagée
- Covers restored and/or laminated / Couverture restaurée et/ou pelliculée
- Cover title missing / Le titre de couverture manque
- Coloured maps / Cartes géographiques en couleur
- Coloured ink (i.e. other than blue or black) / Encre de couleur (i.e. autre que bleue ou noire)
- Coloured plates and/or illustrations / Planches et/ou illustrations en couleur
- Bound with other material / Relié avec d'autres documents
- Only edition available / Seule édition disponible
- Tight binding may cause shadows or distortion along interior margin / La reliure serrée peut causer de l'ombre ou de la distorsion le long de la marge intérieure.
- Blank leaves added during restorations may appear within the text. Whenever possible, these have been omitted from filming / Il se peut que certaines pages blanches ajoutées lors d'une restauration apparaissent dans le texte, mais, lorsque cela était possible, ces pages n'ont pas été filmées.
- Additional comments / Commentaires supplémentaires: Text in Ukrainian.

L'Institut a microfilmé le meilleur exemplaire qu'il lui a été possible de se procurer. Les détails de cet exemplaire qui sont peut-être uniques du point de vue bibliographique, qui peuvent modifier une image reproduite, ou qui peuvent exiger une modification dans la méthode normale de filmage sont indiqués ci-dessous.

- Coloured pages / Pages de couleur
- Pages damaged / Pages endommagées
- Pages restored and/or laminated / Pages restaurées et/ou pelliculées
- Pages discoloured, stained or foxed / Pages décolorées, tachetées ou piquées
- Pages detached / Pages détachées
- Showthrough / Transparence
- Quality of print varies / Qualité inégale de l'impression
- Includes supplementary material / Comprend du matériel supplémentaire
- Pages wholly or partially obscured by errata slips, tissues, etc., have been refilmed to ensure the best possible image / Les pages totalement ou partiellement obscurcies par un feuillet d'errata, une pelure, etc., ont été filmées à nouveau de façon à obtenir la meilleure image possible.
- Opposing pages with varying colouration or discolourations are filmed twice to ensure the best possible image / Les pages s'opposant ayant des colorations variables ou des décolorations sont filmées deux fois afin d'obtenir la meilleure image possible.

This item is filmed at the reduction ratio checked below /
Ce document est filmé au taux de réduction indiqué ci-dessous.

	10x		14x		18x		22x		26x		30x	
					✓							
	12x		16x		20x		24x		28x		32x	

The copy filmed here has been reproduced thanks to the generosity of:

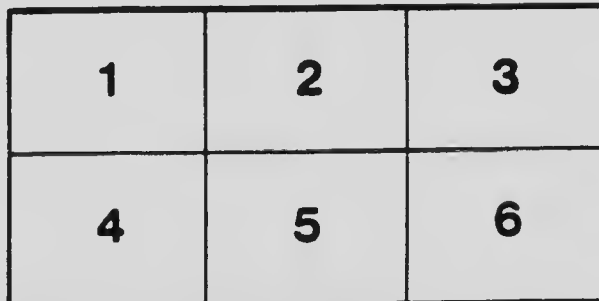
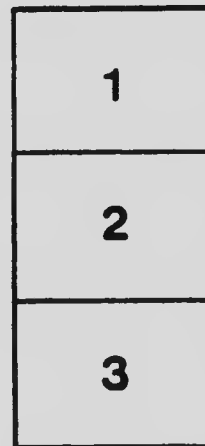
National Library of Canada

The images appearing here are the best quality possible considering the condition and legibility of the original copy and in keeping with the filming contract specifications.

Original copies in printed paper covers are filmed beginning with the front cover and ending on the last page with a printed or illustrated impression, or the back cover when appropriate. All other original copies are filmed beginning on the first page with a printed or illustrated impression, and ending on the last page with a printed or illustrated impression.

The last recorded frame on each microfiche shell contains the symbol \rightarrow (meaning "CONTINUED"), or the symbol ∇ (meaning "END"), whichever applies.

Maps, plates, charts, etc., may be filmed at different reduction ratios. Those too large to be entirely included in one exposure are filmed beginning in the upper left hand corner, left to right and top to bottom, as many frames as required. The following diagrams illustrate the method:

L'exemplaire filmé fut reproduit grâce à la générosité de:

Bibliothèque nationale du Canada

Les images suivantes ont été reproduites avec le plus grand soin, compte tenu de la condition et de la netteté de l'exemplaire filmé, et en conformité avec les conditions du contrat de filmage.

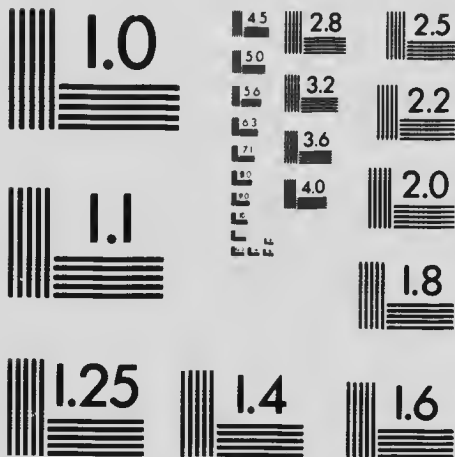
Les exemplaires originaux dont la couverture en papier est imprimée sont filmés en commençant par le premier plat et en terminant soit par la dernière page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration, soit par le second plat, selon le cas. Tous les autres exemplaires originaux sont filmés en commençant par la première page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration et en terminant par la dernière page qui comporte une telle empreinte.

Un des symboles suivants apparaîtra sur la dernière image de chaque microfiche, selon le cas: le symbole \rightarrow signifie "A SUIVRE", le symbole ∇ signifie "FIN".

Les cartes, planches, tableaux, etc., peuvent être filmés à des taux de réduction différents. Lorsque le document est trop grand pour être reproduit en un seul cliché, il est filmé à partir de l'angle supérieur gauche, de gauche à droite, et de haut en bas, en prenant le nombre d'images nécessaire. Les diagrammes suivants illustrent la méthode.

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

APPLIED IMAGE Inc

1653 East Main Street
Rochester, New York 14609 USA
(716) 482 - 0300 - Phone
(716) 288 - 5989 - Fax

ПОЧАТКИ
УКРАЇНСЬКОГО
СОЦІЯЛІЗМУ
В ГАЛИЧИНІ

ПЕРЕДІСЛАВ
ІВАНОВИЧ ДІВІСЬКИЙ

HX 260
G3
L333
c.2

Львів, 1938

Видання Львівського видавництва «Світанок»

**ПОЧАТКИ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІЯЛІЗМУ
В ГАЛИЧИНІ.**

НАШСАВ -

ВОЛОДИМИР ЛЕВИНСЬКИЙ

НИКРАДУР

Торонто, 1918.
Накладом і з друкарні «Робітничого Слова».

HX260

G3

L 2 23

1. Українська соціалістична пропаганда в 70 і 80 рр.

Початки українського соціалізму в Галичині датують ся з другої половини 70 рр. минулого століття. Розглядати їх неможливо, не згадавши бодай загально про тогочасний стан соціалістичного руху в західній Австрії та про те, як до соціалістичного руху ставило ся тоді австрійське правительство.

Розгром старої Австрії на полях під Кенігрцем (1866) приніс остаточно ліберальній буржуазії повну перемогу. В 1867 р. появляють ся основні закони австрійської конституції. В тім самім році появил ся теж доволі ліберальний закон про стоварищення і збори. Як з одного боку, завдяки йому робітники мали змогу організуватись, так з другого, він став пізніше просто бичем для молодого робітничого руху, бо давав правительству деякими своїми постановами можливість, знищити усі товариства, о скільки вони були »staatsgefährlich«, то є небезпечними для держави. І дійсно, німецькі і чеські робітники зараз використали повний закон, закладаючи у Відні і Празі свої спілки, скли-

каючи віча, на котрих отверто висловлювали свої домагання, та почали видавати свої газети. В молодім тоді німецькім і чеськім робітничім руху йшла боротьба між двома напрямками, між прихильниками Шульце-Деліча, котрий голосив, що одним виходом з нужди робітників може бути оподатність, шкідливість і працевитість він закликав протє робітників до самопомочи (Selbsthilfe) через закладанне споживчих і кредитових спілок і прихильниками Ляссаля, котрий знов вказував робітникам на свій залізний закон про платню, на те, що нужда робітників випливає з усього сучасного господарчого устрою, що її можна усунути через захоплення робітниками політичної власти в свої руки. Представниками першого напрямку були серед Німців др. Макс Менгер і урядник Е. Кесслер а серед Чехів — др. Хлеборад; представниками другого напрямку були Г. Обервіндер і А. Шай (Scheu) у Німців а Пек (I. B. Pек) у Чехів. Правительство підпирало спілки Шульце-Деліча. Міщанські партії думали навіть при їх помочи організувати робітничий рух. Одначе Ляссаліянци здобувають по малу перемогу. Повний крах ідей Шульце Деліча настає в році важкого крізісу 1873, коли то многі споживчі і кредитові спілки скрізь поупадали. До упадку ідей Шульце-Деліча причинили ся

немало переслідування правительства, яким віднадали Ляссаліанці. Часи коротко триваючих міністрів Гіскри, Таафе, Гаспера до 1870 р., — прихильне робітникам міністерство Гогенварта-Шефле тривало ледви кілька місяців — а відтак часи міністерства Ауерсперг-Ляссера до 1879 р. і опять Таафе від цього ж року — се часи тяжких переслідувань соціалістичного руху в Австрії. Робітничі спілки як »staatsgefährlich« порозвязувано. Найневинніший рух робітничий остро переслідувано. Спір о тактику супроти правительственних репресій між »поміркованими« (Обервіндер) і »радикалами« (Шай), — останні були під сильним впливом анархізму, — котрий то спір триває аж до 1889 р. (Гайнфельд), що більше ослаблює робітничий рух серед Німців. Чеський знов робітничий рух який з початку йде в хвості міщанських партій, зразу починає йти самостійним клясовим шляхом, коли в початках 70 рр. в боротьбі чеських робітників з чеськими фабрикантами за підвищення платні прийшло до проливу робітничої крові. Не зважаючи на переслідування, чеські робітники оснують в 1878 р. на своїм з'їзді в Празі (в гостиниці св. Маркета) »чесько-славянську соціалдемократичну партію«.

Західноавстрійський соціалістичний рух, що стояв під сильним впливом соціалістич-

ного руху Німеччини й Західної Європи, не мав, здається, значнішого впливу на **перші соціалістичні кружки в Галичині**. Сі кружки організують ся головню за ініціативою соціалістів-емігрантів з Росії. З іменами двох визначних соціалістичних діячів Драгоманова і Лімановського, звязані є початки соціалістичного руху в Галичині.

В 1876 р. мусів Драгоманів задля своїх поглядів, які тодішньому міністрови освіти Толстому видавались небезпечними для російської держави, покинути київський університет, котрого був професором. Він переслав ся до Женеви, де вже тоді гуртувала ся соціалістична еміграція з Росії. По-клавши за головну ціль свого побуту на еміграції— помагати організованню на українських землях Росії і Австрії політичних кружків, котрі взяли би ся за культурне, політичне й соціальне визволення народу—Драгоманів йшов до сеї ціли двома шляхами: 1) через літературну пропаганду західноєвропейських поступових і соціалістичних думок і 2) через свої особисті зносини з видними представниками сучасної української молодіжи. На його думку, як каже він сам в своїй автобіографії, треба було в Австрії взятись за організацію соціалістичної партії з українських робітників і селян в союзі з Поляками і Жидами а в Росії перш усього

добиватись політичної волі. Для ширшого соціалістичних ідей починає Драгоманів видавати українські соціалістичні брошури — в р. 1876 виходить брошура С. Подолінського «Про багатство та бідність», в слідуючій його брошура «Про хліборобство» а в 1878 р. закладає Драгоманів поважний соціалістичний періодичний журнал «Громаду», та видає її аж до 1883 р. В першій програмівій книжці «Громади» розвинув Драгоманів широко свої суспільно-політичні погляди, котрих характеристику подаємо на іншому місці.

У Відні і у Львові падали думки Драгоманова на добрий ґрунт. Віденська студентська громада, котрої душею був Остап Терлецький почала ними живо перейматись. Особливо активним був сам Терлецький, що зазнав єя з Драгомановим ще в 1873 р. Коли в 1875 р. деякі українські соціалісти з Росії задумали видавати у Відні будьто ориґинальні, будьто перекладні соціалістичні брошури, Терлецький радо заняв єя їх видавництвом. Під його псевдонімом В. Кістки вийшли в р. 1875—1876 три брошурки: «Парова машина», «Про правду» (перерібка з російської брошури «Хитрая механика») і «Про бідність». Четверту брошуру «Правдиве слово хлібороба до своїх земляків», написану Ф. Вільхівським, сконфіскувала віден-

ська прокуратурія а самому Терлецькому вивиточила процес. Був се перший український соціалістичний процес в Австрії, при котрому вправді увільнено обжалованого, але конфіскати з брошури не знято. Брошуру Кістки пропущено у Відні, сконфісковано у Львові а поява їх серед галицького суспільства викликала правдивий переполох.

Франко характеризує 70-ті роки як добу «тяжкого перелому серед галицько-українського суспільства». Репрезентували його дві партії: москофільська або староруська і українофільська або народовська. Різниця між обома партіями була та, що москофіли обстоювали одноплемінність українського народу з московським а народовці його окремішність. Перші гравітували до Москви і її порядків та уживали в своїй пресі так званого «язичія» — мішанини української, московської, церковно-славянської і польської мов; другі тужили за Україною, котрої не знали, зітхали за козацькою бувальщиною, козацькими могилами то що, та уживали в своїх видавництвах і пресі народної мови. Житеві інтереси одних і других обертали ся довкола мови і обряду. Одні зітхали до православя, другі гльорифікували унію. Інтереси народних мас були для них чужі. Тим так званого «рутенця» панував тоді всевладно в публичнім життю, то є тим людини, що в льояль-

ности і рабстві супроти властей власної тіш
бояла ся. В 1875—76 р. сучасні провідники
народовської політики К. Сушкевич і В. Бар-
вінський виразно і отверто заявляли, що «в
нас соціальної квестії нема», що «лихо наше
— то лїнивство і пняньство хлопа» і т. п.

Немов цілющою водою для молодїжи
було тоді слово Драгоманова, яке стало про-
дирати ся до студентської газети «Другъ»,
що почала виходити в 1874 р. і була з по-
чатку москвофільською. «Листи Українця»
(псевдонім Драгоманова) писані ним до
«Друга» ще з Київа, робили просто револю-
цію в головах молодїжи. З марта 1876 р. по-
чали їздити через Львів українські соціалїсти,
котрі перший раз зазнайомлюють львівську
молодїж з соціалїзмом. Через них і Драго-
манова стала вона читати твори Добролюбо-
ва, Герцена, Чернишевського, Лянге (Робіт-
нича справа), Ренана і т. п. В другій поло-
вині 1876 р. появляє ся у Львові женецька
брошура «Про богацтво і бідність» а відтак
брошури Кістки. Павлик і Франко стають
соціалїстами. За один 1876 рік стратили як
москвофіли так і народовці усю молодїж. Ста-
вши соціалїстами, муїли Павлик і Франко
зійтись з львівськими робітниками.

Якже представляв ся рух робітничий у
Львові перед 1876 р.?

Почини до організації львівських робіт-

ників дали друкарські складачі (зецери), що в 1870 р. заснували своє товариство »Postęp«, а відтак »Ognisko«, коли намісництво в 1873 р. перше товариство розв'язало. Вже з кінцем січня 1870 р. вибухнув страйк друкарських складачів (цінніковий), який тривав 8 днів і скінчився для страйкарів повною побідою—власники друкарень прийняли цілий цінник, предложений останніми. Був це перший страйк у Львові і в Галичині. Успіх страйку причинився до того, що складачі почали видавати для оборони своїх інтересів фахово-друкарську газету п. з. »Czeiönka«. Одним із редакторів її був Українець Осип Данилюк. Перші зерна соціалізму кинув між львівських робітників Болеслав Лімановський, що емігрував сюди з Росії. В 1871 року вголосив він в селі товариства ремісників »Gwiazda« два відчити про соціалізм п. з. »O sprawie robotniczej«, які в тім же році оголосив друком п. з. »O kwestyi robotniczej«. Лімановський зараз нав'язав знайомство з робітниками і студентською молодіжю. За його почином склався гурт робітників з Августом Скерле, Іваном Маньковским і Осипом Данилюком на чолі, який мав вести агітацію у Львові. Рух між складачами відбився користно і на робітниках інших фахів, що стали єднати ся і бороти ся проти визиску своїх підприємців. В р. 1871 вибух страйк

кравців, в 1874 р. пекарів, в 1875 стельмахів. Лімановський не переставав займатися пропагандою соціалізму. В 1875-76 р. видав книжку «*Sociologia Augusta Comte'a*» і твір «*Dwa j komuniści Morus i Campanella*» де містився просторий виклад соціалізму. Тоді вийшла теж польська перерібка Чершиневського «*Что дѣлать*» п. з. «*Ludzie*», dokonana Українцем Павліном Свенціцьким (відомого в українській літературі під псевдонімом Павло Свїї). В 1878 р. написав Франко по польськи популярний соціалістичний катехізм, який вийшов безіменно під назвою «*Zasady Socjalizmu, wyłożone w pytaniach i odpowiedziach*».

Ті перші проблески соціалістичного руху з одного боку між львівськими робітниками а з другого між українськими студентами університету, звернули на себе увагу певних кругів. Краківський «*Czas*», орган польських станьчиків вдарив на тривогу, буцім то вся східна Галичина захоплена соціалістичною пропагандою. Москвофіли знов налякані тим, що молодіж відвернула ся від них, почали робити на неї доноси до поліції.

Незабаром поліція почала арешти.

В маю 1877 р. приїхав до Львова з Женевы польський соціаліст Михайло Котурницький з листами від заграничних соціалістів до різних осіб у Львові, Поляків і Українців. Привіз з собою теж значну скількість соціалі-

лістичної літератури, книжок і часописей—головно в російській мові. Між листами, які віз Котурницький були теж і листи Драгоманова до Українців (Павлика, Ів. Мандичевського). Цього заарештувала поліція, забрала в нього книжки, листи і папери. Відтак зробила ревізії і арешти у всіх осіб, що згадувались в листах Драгоманова і заграничних революціонерів. Тих трусів у Українців по всіх частях Галичини начислює Франко до 100. Перших заарештовано у Львові Франка і Павлика а у Відни Терлецького, якого в кайданах привезено до Львова. Арештовано тоді теж і Лімановського.

Так відбув ся перший і оден із найбільших соціалістичних процесів в Галичині, в котрім на лаві обжалуваних засіли головно Українці. Головним доказовим матеріялом проти обжалованих були листи Драгоманова а головним злочином їх соціалістичні переконання та недозволені зносини з Драгомановим. Про дивовижність цілої конструкції акту обжалування та повну ігноранцію судових властей в справах соціалізму свідчить отесей головний уступ акту обжалування: "Wiadomą jest rzeczą, że istnieje propaganda w celach socialistycznych, która szerząc zasady swe w szerokich kołach społeczeństwa a nie będąc tolerowaną przez rządy, drogami tajnymi a przede wszystkim przez

zawiazywanie tajnych stowarzyszeń zwolenników dla swych zasad jednać usiłuje. Wedle oznajmienia władz politycznych wedle treści korespondencyi przytrzymanych u osób podejrzanych o krzewienie zasad socjalistycznych zajmuje Michał Petrowicz Dragomanow, były profesor uniwersytetu Kijowskiego, obecnie w Genewie przebywający, naczelné stanowisko w zagraniecznem stowarzyszeniu socialistów, którego czynność obejmuje ludność maloruską od Dniepra aż po Karpaty do Węgier; on też jest głównym i jedynym pośrednikiem między ruskimi socialistami w Ukrainie a podobnemi w związku będącymi żywiołami ludności ruskiej w Galicyi". Таке виннеував акт і то в часі, коли в парламенті Німеччини голосно лунало слово Бебля і Лібкнехта, коли там явно виходили соціялістичні газети, явно закладались соціялістичні спілки, коли навіть в самій Австрії (у Відні і Празі) існували соціялістичні товариства і газети.

На розправі виступили всі обжаловані як соціялісти, розказуючи широко про соціялізм, про котрий судді не мали найменшого розуміння та доказували легальність своїх зносин з Драгомановим. І хоч в усім «доказовім матеріалі» не знайдено ані одного натяку на якийсь таїне соціялістичне товариство, мимо того трибунал uznав обжалова-

них винними і засудив їх на кару до 3 місяців в'язниці.

Труєн, арешти, процес і засуди кинули правдивий пострах на галицьке суспільство як польське так і українське. Коли тільки появились брошури Кієтки, москвофільська преса підняла крик про «гнилий західний комуїзм і соціялізм». Ще далі пішли народовці. В. Барвінський кинув ся на соціялістичну пропаганду серед українського суспільства, вважаючи її за «шкідливу» між иншим тому, що «індивідуальний характер нашого народу оказуєть ся противним комуїстичній і соціялістичній ідеї». А Будеволя (псевдонім Давида Ташчакевича) в статі п. з. «Прояви соціялістичні між Українцями й їх значіне» («Правда», 1877 ст. 173) писав: «...ми на ціяку пропаганду соціялізму з інтензивного інтересу нашої народности, іменно задля самих найкардинальнійшій ідей, які ми у самі засновни нашого, надійсь, величнього прогресу народнього вложити мусимо, пристати не можемо. Не ті ми люте га-її не є той ми народ!» Він доказував, що «українські соціялісти єсть причени до соціялістів московських, поихнуті туди російським правлінням» і що «російське правління єсть один-однісенний мотор соціялістичного руху між українською молоддію!»

Кодня Франко, Павлик, Терещиний

випустили з в'язниці, українське суспільство просто виепмінувало їх з поміж себе. »Найгірше боліло нас те, каже сам Франко в своїй розвідці про Терлецького, що вся українська суспільність з виемком купки молодіжи ушкала нас як зачумлених. Ми опинили ся в положеню банітів викинутих із суспільности».

А одначе сей перший український соціалістичний процес*) у Львові як і дальні соціалістичні процеси‡) викликали просто про-

*) В 1878 і 79 р. наступили арешти мужиків з Москалівки, Монастириск та загалом в Косівщині і Коломиїщині за соціалістичну агітацію, зглядно приналежність до гайного товариства. Між семи мужиками вів пропаганду Павлик а відтак його сестри. В акті обжалування проти Анни Павлик каже ся, що вона ширила між народом "Громадський Друг", "Дзвін", "Молот" та віденські і женецькі соціалістичні брошури. Анну Павлик на суді увільнено, шури. Анну Павлик на суді увільнено.

‡) Процес Людвіка Вариньського і 36 товаришів (так зв. "великий краківський процес") в 1880 р., процес Бадійкого і тов. у Львові 1882 р. в тім самім році процес Козакевича і тов. (так зв. "процес 26"), станіславський процес Ціасного Дашиньського і тов., львівський Вислоуха і тов. 1889 р., Гната Дашиньського і тов. 1889 р., Брайнера, Дашиньського і тов. в тім самім році, Каушиньського і тов. в 1892 р. другий станіславський процес (Шене і тов.) з р. 1894. Всі ті процеси були ведені під закладом о принадлежність обжалуваных до гайних товариств.

тивний наслідок, як се бажалось краєвому урядови. Ані преса, ані устна пропаганда не зробили справі соціалізму такої прислуги, як саме сі процеси. Молодіж з запалом кидає ся до соціалістичної літератури. Серед львівських робітників ширить ся соціалістична думка. Осип Данилюк починає в 1878 р. видавати робітницьку газету «Прага», редаговану в наскрізь соціалістичнім дусі. Франко і Павлик стали її співробітниками, поміщуючи в ній українські популярні статі, закликаючи робітників до солідарности й організації. «Прага-ою» зацікавив ся теж Драгоманів.

В тім самім році Павлик разом з Франком за матеріальною підмогою Драгоманова починає видавати у Львові соціалістичний журнал «Громадський Друг», а коли прокураторія оба його вшуски сконфіскувала, видає далі його збірками під назвами «Дзвін» і «Молот», які теж підпали конфіскації. В останній збірці напечатано переклад Шефле «Суть соціалізму», Лянге «Робітницьке питанє», Лімановського «Морелі, Руссо і Маблі як соціалістичні письменники».

Для ведення плянної роботи соціалістичної поки що у Львові, завязує ся в 1878 р. за починком Лімановського, котрому поліція наказала опустити Галичину, робітни-

чий комітет, в склад котрого входили Маньковський, Ожаровський, Данилюк, Павлик, Франко і інші.

Робітники львівські почали виступати на вічах, на котрих проголошували свої домагання. Перше таке віче відбуло ся в Кривчицькій лісі, де ухвалено заложити робітничу партію. Поет Червінський переробляє під той час марсельєзу французьких робітників "Le drapeau rouge" на "Czerwony sztandar", якої різкі та зрозумілі поклики до класової боротьби немало причинювали ся до оживлювання руху. Пісня стала незвичайно популярною серед львівського робітництва.

В р. 1880 видає названий котроюсь брошуру п. з. "Czego chcą socjaliści?" i "Program socialistów polskich i rusińskich we wschodniej Galicyi" (*). Одним з редакторів сеї програми був Франко. З певного огляду заслугує вона на близьшу нашу увагу. Виписуючи загально економічно-політичні постуляти робітників, вона так розв'язує питанне організаційне партії в заселеній трьома націями

*) Програма ся була видрукована спершу під назвою "Program socyalistów polskich wschodniej Galicyi". Автором зміни після Драгоманова був Лімановський. А коли автори програми запротестували проти зміни, наділено тоді на видруковану програму новий заголовок: "Program socyalistów galicyjskich".

східній Галичині.

«В нашім краю читаємо в ній — те на одній території живуть поові себе люди, а навіть громади ріжних народностей, не вільно соціялістам одної народности вважати себе представителями цілої території, тільки треба радше стреміти до федеративної єдлки, в яку входили би групи соціялістів усіх народностей, але кожда в своїм крузі заховуючи повну автономію і свободу акції. Таку власне федерацію творять соціялісти східної Галичини. Організуючи пролетаріят польський, український і жицівський, що заселює сей край, стремимо до витвореня єдиної робітничої партії, яка на території, зайнятій тим пролетаріятом працювала би в дусі загальних соціялістичних принципів, шильно узявлюючи місцеві умови. Кожа національна група, що входить в склад тої федерації, матиме повну автономію у своїх внутрішніх справах і свободу єдкати ся зі спорідненими групами, які існують де-інде. Так Польки-соціялісти, що входять у склад нашої федерації, працюватимуть єдиляно з Українцями в Галичині, а рівночасно можуть приєднати ся як незалежна польська група до діяльности пр. групи варшавської, краківської, жєневської і т. д. Українці знов, крім солідарної з Польками акції в Галичині, можуть самостійно приєднати ся до українських груп, групи

«Громади і т. д. А в самому краю, там, де народ чисто польський, працю обіймуть Польки, де чисто український — Українці, а в мішаних громадах прощайді відбувається єдиним єдиним».

Програма виказувала ся в дусі свободи й рівноправності всіх народів, вона зазначувала теж, що польсько-українська робітничка партія не може мати нічого спільного з іншою партією, яка стремить до відбудованя Польщі в історичних межах.

Як бачимо, в основу програми польських і українських соціалістів у східній Галичині, окрім як ходить о питання організації партії і національне з'єднання, ввійшли подекуди засади думки Драгоманова, які він перший повно і обширно розвинув в програмі «Громади».

Програма ся одиначе не мала практичного значіння. По появі своїй зійшла противників серед самих польських соціалістів і то тих саме, що оставали тої під ідейним впливом Болеслава Лімановського. Той сам соціалістичний рух у Львові починає слабнути. Доверва при кінці 80 р.р. оживляється він на ново, кристалізуючись в сталіх організаційних формах. З ідейного ферменту, що знаходив свій вираз в соціалістичних кружках 70 і 80 років, вийшла з одного боку «єдинецька» соціал-демократична партія, а з другого

«українська радикальна партія».

Остап Терлецький, Михайло Павлик і Іван Франко в історії цього ферменту відіграють головну роль. Се перші піоніри українського соціалістичного руху. Але їх праці не можна би собі просто подумати без Драгоманова, якого заслуги для українського соціалізму—першорядні. З огляду на їх, як не менш з огляду на ту роль, яку прийшлося йому відіграти в історії українського національного відродження взагалі, ми повинні трохи ближше спинити ся на сій постаті.

II. МИХАЙЛО ДРАГОМАНІВ.

Нас інтересує Драгоманів як політичний мислитель та як громадський діяч. Тому подаючи характеристику його суспільно-політичного світогляду, нам приходить ся рівночасно визначити те місце, яке він заняв в історії відродження українського народу, а спеціально в історії розвитку української політичної думки.

Не своїм переконанням Драгоманів був соціалістом. «Я завше був соціалістом, ще в гімназії, де мені дали прочитати Роберта Овена та Сен Сімона» — каже він сам про себе в своїм листі до Києя з 1887 р. Ідеї Кирило-Методієвського брацтва мали на нього глибокий вплив, а так само і писання Герцена та Чернішевського. Від 1870 р. остає, як сам заявляє в однім із своїх листів, під безпосереднім впливом Європи. Одначе не присвоїв собі живцем ані одної соціально-політичної теорії, ні доктрини. Незвичайний критицизм, з яким він ставив ся до всякої теорії, був сьому до певної міри на перешкодї. Оригінальної соціально-політичної теорії не дав, — він проте брав з чужих по-

глядів тільки те, що видавалось йому найвідповіднішим і найрозумнішим. Соціально-політичний світогляд Драгоманова цілує еклектизм.

Того соціалістичний ідеал — се ідеал Прудона: федерація вільних спілок вільних людей. Повну волю людини і громади клав в основу ідеальної організації будучого суспільства. Тут був Драгоманів подекуди анархістом. Одначе з анархізмом взагалі, в його сучасному розумінню, не мав нічого спільного. До Бакуїна, Моста, Краноткіна ставив ся цілком негативно. Відкидав зовсім їх аполітизм, їх науку про державу, їх погляди про те, як дійти до здійснення соціалістичного ідеалу. Анархізм тих людей, з котрого він собі просто кинув, а також і марксизм, котрий виддав ся йому надто доктринерським (Драгоманів називав його «німецькою метафізикою»), не підходили до його тверезої, холодної, скептичної натури. «Рух усе, ціль ніщо» — отся формула Бернштейна найбільше відповідала натурі Драгоманова. Здійснення соціалістичного ідеалу може після нього наступити не шляхом революції, а еволюції, через реформи, при звільній поступовості і при високім культурнім розвитку мас. Не вірив в оружжі зриви, повстання й революції, як в способі, якимим о можна звабити сучасній лад, хоч не обез-

цінював їх. »Повстання можуть починати будити громадський розум, можуть кінцати старі порядки, котрі вже підкопані з усіх боків шкандними способами а зробити нові порядки, та ще й громадські й господарські, саме повстанне не може«. Як еволюціоніст відкидав рішучо терор. Своїми поглядами, в котрих був незвичайно консеквентний, він найбільше наближав ся до нинішного бернштаїнізму. Добачуючи силу зросту нових суспільних порядків »в зрості малих і великих товариств між людьми, в зміні звичаїв і думок людських по всім громадам кожної країни« Драгоманів не доцінював як слід економічних факторів в розв'язку суспільства. Був ідеалістом. Ігнорував максімальні постуляти, а клав головну вагу на мінімальні, то є на такі домагання, які в найблизшій і найкоротшій часі можна досягнути. Узнавав при тім виводу компроміс з не-соціалістичними партіями, але компроміс, як сам каже, скількоствий, а не якостний, що не дозволяв робити ніяких концесій із принципу. На тім пункті був Драгоманів як людина, що понад усе ставила громадську характерність, безоглядним. »Хай ми будемо вічно проклятими, а ми принципами гратись не станемо« говорив сам про себе.

Дехто закидає Драгоманову хланомаїстно, яке любов до мужика і його інтересів

підносить до фетішизму. На нашу думку, закид сей є неоправданий і безосновний. Він не міг замикати очей на той факт, що як українська так і московська нація—се хлопські нації. Вплив російського народництва на Драгоманова знаходив свій вираз в тому, що в селянстві добачував він одну клясу, що ся верства суспільна ідентифікувалась у нього з «народом», під котрим розумів «усіх робітних». Рахуючись з сим фактом як політик і як діяч, він одначе ніколи не робив собі з мужика фетіша. Навпаки, хлопоманство у деяких діячів української радикальної партії, як се далі побачимо, він гостро осуджував.

Драгоманів—еволюційний соціаліст, сими двома словами найкраще й найвідповіднійше можна його схарактеризувати як політичного мислителя та громадського діяча.

Науковий соціалізм Маркса й Енгельса він не потрафив зрозуміти. Не присвоїв собі теж діалектичного методу наукового досліджу. Дрібноміщанський соціалізм Прудона полишив на його світогляді глибокі сліди. Тимто на Заході Європи він більше симпатизував з міщанськими радикальними партіями і дрібноміщанським соціалізмом, як з соціалдемократією, у котрої добачував максималізм і яacobінізм.

Отверту публичну діяльність починає з

роком 1876, коли то усунений російськими властями з катедри історії на київському університеті, покинув Росію раз на завше та вемігрував до Женеви, аби відси працювати в користь рідної країни.

Були се тяжкі, скрутні часи. В Росії лютилась всевладно реакція. А проскрипція українського слова указом російського уряду з 1876 р. викликала серед Українців правдивий переполох та придусила українство на довгі часи. В Галичині знов як каже Франко—були се часи «тяжкого перелому», коли здавалось, що тип «рутенця» возьме гору та запанує серед українського суспільства.

В сі тяжкі часи, в сю «глузу ніч» на Україні виступив Драгоманів.

В неоцінену заслугу треба йому покласти, що він вже з кінцем 70 рр. а особливо з початком 80рр. минулого століття, коли російські революційні групи оставали переважно під впливом Бакуніна, що в той час Драгоманів перший енергічно виступив проти террору й бакунізму та сміло й отверто підніс клич політичної боротьби в Росії.

До того висповку прийшла накінець практичним способом і «Народна Воля», що через Желябова запропонувала навіть Драгоманову бути літературним виразником партії за границею. Одначе Драгоманів відказав ся від прийнятя пропозиції народо-

вольців, бо ділили його від них засадничі думки і відмінні погляди на терор, який він як оружжє обосічне і безуспішне для зміни порядків в Росії, рішучо відкидав.

Це терор а широка пропаганда політичних свобод і сама політична боротьба мусять принести волю в Росії! Погляди свої широко розвивав спеціально в газеті «Вольное Слово», основаній в 1881 р., якої був головним редактором. Погляди сї почали загально прийматись, особливо серед соціялдемократів, котрі (Плеханов і тов.) почали в своїх виданнях, як каже сам Драгоманів, «половину його аргументів слово в слово повторювати». Та в питанню, ким має бути завойована політична воля в Росії, кому приналежить ініціатива за для її здобуття, виявивсь весь утонізм Драгоманова. Він, подібно як і усі сучасні йому російські ліберали, думав ініціативу народу замінити ініціативою революційної інтелігенції, прикладаючи велику вагу до «земств», інституцій, що в історії російського лібералізму відіграли значну ролю. Утонійність думок Драгоманова як і російських лібералів вказували з добрим успіхом російські марксисти, що ґрунтувались тоді в організації «Освобождение Труда». Історія призвала останім рацию. Повне банкруцтво «революційного духа» російської ліберальної інтелігенції мо-

жемо інші тільки сконстатувати.

Драгоманова вважають за одного із перших конституціоналістів в Росії та «творця російської конституційної теорії». «Він перший блискучо і докладно вияснив російському суспільству зміст і значіння конституційного ладу, особливо ж прав особи та принципів самоуправи» каже про нього в «Освобожденію» (№ 72) бувший марксіст Петро Струве. В 1884 р. видає Драгоманів брошуру «Вільна Спілька - Вольный Союзъ», в котрій подає проєкт російської ідеальної конституції. В проєкті своїм і як ворог всякого централізму і як федераліст виступає за децентралізацією Росії, за перебудовою її на засаді федералістичного принципу, ґрунтованого на признанні широкої автономії територіальним одиницям з їх місцевими і областними органами самоуправи.

Далеко більші заслуги Драгоманова як громадського діяча для його властивої батьківщини, для України і її народу. Усе його життя було нічим іншим, як тільки одною, великою, безперервною службою України.

В найбільшу заслугу треба поставити Драгоманову те, що він українське питання, справу життя її майбутності українського народу визволив з пересудів етнографії та пут назадництва а поставив з одного боку на

політичний ґрунт а з другого, звязав її з **всесвітнім поступом і демократією**. Заслуга ся, яку треба так цінити як **огнисте слово Шевченка** а з якої **ниці переважно не здають собі справи**, відносить ся в рівній мірі як до австрійської так і до російської України.

Ми згадували про сєй переполох, який запанував на Україні після виходу *legis Jusephoviciae* в 1876 р. Ніхто **нищії, тільки Драгоманів** виніс справу указу і справу українську перед суд Європи і цивілізації. А зробив се той сам Драгоманів, до котрого сучасні **українофіли відносили ся вороже**, котрого **вважали просто шкідником української справи.***)

Мало того. Сучасні українські діячі **наполохані указом завернули зі шляху ідей та традицій Кирило Методієвського брацтва**, **виреклись завітів політичної поезії Шевченка** а пішли на шлях **»примиренія українства сь правительствомъ«**, як про се писав Костомаров Драгоманову в 1876 р.

*) Вороже се їх становище до нього виявилось ще в 1861 р. підчас похоронів Шевченка. Коли Драгоманів пішов за домовиною поета до церкви, приступив до нього—як пише Драгоманів : своїх споминах **п'янький землячок з словами: "Ти чого тут? тут тобі не місце!"** Після сього інциденту в поході на цвинтар, **виголосив Драгоманів над домовиною Шевченка одну з найкращих і найцільніших промов.**

В добре відомій кождому Українцеві газеті «Новое Время» містить згадуваній нами Костомаров статю н. з. «Полякамъ Миротворцамъ», де з заміром примирить правительство з Україною, виступив проти Поляків та їх еманципаційних змагань, станувши на ґрунті московської державної ідеї. За ним пішов Антонович, Житецький і майже всі сучасні так звані «українофіли». Мордовцев писав згодом в одній з петербурзьких газет, що український рух не має політичних цілей а тільки просвітні і моральні. А Житецький подав навіть записку міністрови Лоріє—Мелікову про українофільство, в котрій доказував про користність сього руху для російського уряду, бо він відводить молодіж «від соціалізму й політики».

Драгоманів виступає тоді з вольним українським словом на вільній швейцарській землі. Випускає в світ женевські публікації, в котрих ясно й сміло обґрунтовує українську програму.

Доказуючи фантастичність, нещирість і реакційність заходів своїх земляків в їх заходах «примиренія» українства з правительством, доказуючи далі повну абсурдність погляду, буцім то культуру можна відділити від політики і буцім то можна робити культуру без політики, він ставить українство на політичний ґрунт, доказує konieczність української полі-

тичної боротьби, кий вє кий політичної волі українському народові. Український рух після цього може і мусить вибороти собі признание її права в першій мірі політичною працею, котра є рівночасно і культурною. Український рух не може бути ієроклітичним. Кий політичної волі українського народу знайшов в Драгоманові після Шевченка найенергічнішого а при тім найкращого свого речника. Тільки Драгоманів, як політик тверезний і практичний підходив до цього з реального боку.

»Державне право по собі не погана річ, все діло в тому, як його ставити«. Він був прихильником політичної самостійності українського народу, але був рішучим противником свого кийча в тій формі, в якій представляли його «українофіли».

»В Польщі відрубність національна її право на автономію чує ся не в учених кабінетах а всюди в життю і маніфестує ся всякими способами серед польських мужиків як і серед паців і літераторів« лише Драгоманів в «Чуданьких думках». На Україні не те. Для політики державного відриву (сепаратизму) України від Росії він не бачив ніде сьня, ні ґрунту. А в політиці, чи краще в неополітичній і апополітичній роботі сепаратистично настроєних українських діячів, Драгоманів бачив просто неґацію самої ідеї

про політичну самостійність українського народу. «Щож то воно за ідея лише він в загадуванніх «Чудацьких думках», що не знайшла собі за 20—30 років ні одної людини, котра б носила маску, сміло проговорила її, котра б не віддала за ту ідею не то життя, а навіть частини свого спокою, кар'єри і т. п.? Очевидно, що таку ідею треба вважати за практично неіснуючу, за *quantité negligible*. І коли так писав Драгоманів про справу українського сепаратизму, знайшлися люди, що в «Правді» Барвінського не завагались зробити з нього «донощиком московському урядови», коли він заговорив про сепаратизм». Чи ж міг хто краще закрити собі з «сепаратизму», як закрити собі з нього самі українські діячі?

Драгоманів ставив проте справу політичної самостійності українського народу на реальний ґрунт. Коли українські вчені бавились філософською дискусією — очевидно веденою в московській мові! — на тему, чи наша мова самостійна від московської і польської, Драгоманів рішав спір практично: зробіть українську мову органом європейської культури, щоб чоловік, котрий рветься до європейської культури, міг задовольняти свою душу на своїй мові!

Так ставився Драгоманів до української мови а коли він рідив своїм землякам вийти

ся і російської, то тільки тому, що через неї міг мати Українець, що й не знає ні одної із західноєвропейських мов, доступ до європейської літератури, науки, культури.

Коли далі українські діячі на Україні, що вели політику «примиренія» з російським правительством, спорили, ч. самостійний народ Українці?—Драгоманів уважав сю справу академічною квестією і рішав її теж практично: що нам робити політичного, щоб наш народ підняв ся політично і соціально?

Виставляючи клич оборони української національності і її вольностей та збудження потреби єдності національної, Драгоманів перший висунув як рішучий панукраїнець — він добачував найуспішнішу реалізацію ідеї політичної самостійності українського народу в політиці федералізму.

Правда, погляди Драгоманова на національне питання і українське спеціально, вимагають ширі ревізії. Нині в великій мірі являють ся вони застарілими. Тому далеко було до того розуміння національного питання, яке надали йому у перше австрійські марксісти (Реннер і Бауер) і яке нині є найбільш поширеним. У Драгоманова грала більшу роль існуюча рама державна, підрядну подекуди нація. Конкретно, він як Українець був російським державником. В своїм проєкті ідеальної російської конституції він кла-

те основу перебування Росії в автономно-облас-
тні, території а не наші, хоч австрійська дій-
сність могла його вже тоді досить поучити,
на скільки такий принцип розв'язує національ-
не питання. Одначе треба пам'ятати, що в
часи Драгоманова і в Росії і в західній Європі
національне питання взагалі ігноровано.
Дійсність робила своє. Під кінець свого жи-
ття Драгоманів значно змодифікував свої
погляди на національну справу.

Остаєть ся нам ще коротко сказати, чим
є Драгоманів для австрійської України.

Вже в попереднім розділі ми могли пі-
знати, як важну роль прийшлося йому відо-
грати в формованню української політичної
думки в Галичині. Тільки через порівнянне
нинішнього стану галицько-українського су-
спільства зі станом його в 70 рр., можемо
належно оцінити ту роль, яку в його роз-
витку відіграв Драгоманів. Коли українство
в Галичині виросло нині в поважну політичну
силу, а се могло наступити тільки з про-
будженням мас народу, коли воно виглядає
нині хоч трохи, що так скажемо, по європей-
ськи, то тут в першій мірі заслуга Драго-
манова як того, що перший почав вчити
Галичан політики, що перший кинув в атмо-
сферу «рутенщини», вирослої в традиціях
рабства і політичного бездумства кличі євро-
пейської демократії. Політика кожної демо-

кратії — се політика оперта на родових масах. Оцею а не иншою політику вказував Драгоманів українському суспільству в Галичині. І тому закликав він все живе серед свого суспільства, «будити маси народу». Птому і як соціалістови і як демократови була осоружна «політика поклонів, крутіїства, понівсько-адвокацької еквилібристики», коротко, вся отея «неполітична політика», яку проводили в життю українські родовці і які власне через сю політику так само були чужі народним масам, як і москвофіли, що в 70 рр були другою найчисльнішою партією в Галичині. »Гідїть в народ кликав Драгоманів — закладайте товариства, читальні, склади, скликайте віча — то потім явитесь і в офіційальних інституціях парламентських як сила а не як лякеї і жебраки, явите ся масою а не одиницями!» Отеї слова, які товк Драгоманів українським політикам, варто тут навести, аби бачити, які перли практики європейської демократії синав Драгоманів між стадо родовецьке «рутенців» в глухім галицькім куті, тоді коли його провідники в роді К. Сункевича висловлювались про мужиків: »як хлопови дати землі, то він ляже під грушою і не буде нічого робити».

Через довгі роки приходило ся Драгоманову вести завзяту і безпощадну боротьбу з політичним обскулітизмом і сервіліз-

мом галицького народоинства а тим самим підготувувати ґрунт для нової організації політичної, що виступила на поле публичної діяльності в 1890 р. під назвою «українсько-радикальної партії а про яку прийдесть ся нам далі говорити. Була се перша українська організація політична в Галичині, що виїшовши із соціалістичних кружків 70 і 80-ти рр., почала за зазивом Драгоманова будити народні маси, їх освідомлювати і організувати.

Драгоманів виступив на галицькім ґрунті як соціаліст. Як такому, прийшло ся йому боротись не тільки з українським націоналізмом, «з пазадниками, котрі в барві національній хотіли вести українську суспільність до застарілих і шкідливих суспільних і освітніх думок», але також із фальшивим інтернаціоналізмом, з «напередниками, котрі не розуміли ваги національностей».

Як син поневоленої нації, він був гарним оборонцем усіх плебейських, недержавних націй. Він доказував, що кожда нація має право на своїй етнографічній території на світі повний розвиток. Багато було тоді людей серед російських соціалістів, що в імя кенєсько понятого імі інтернаціоналізму, іпнорували національність, кажучи, що національності стоять тільки на перешкодї до осягнення остаточної мети соціалізму. Во-

ни проте неприхильно ставились до української мови, кажучи, що лінше буде, як вона вимре. Драгоманів доказував зовсім слушно, що ці погляди не мають нічого спільного ні з соціалізмом, ні з інтернаціоналізмом. В своїй знаменитій книжці «Историческая Польша и великорусская демократія» він показує з одного боку, що противники українства, котрі послугують ся інтернаціоналізмом, зовсім не інтернаціоналісти а націоналісти і державники, а з другого боку виступає проти всяких історичних пересудів та державно-централістичних змагань революційних і соціалістичних партій і груп, як російських так і польських супроти українського народу і України. Такі думки проповідував Драгоманів, котрий визнавав національність о стількики є вона певною формою солідарності між людьми, що вважав мову тільки як засіб, через який люди можуть порозумівати ся. Всесторонній поступ людшин, політичний, соціальний і культурний, всесвітне брацтво народів були його ідеалом.

Тут Драгоманів був в найкращім розумінню слова інтернаціоналістом. Не зважаючи на се, а може власне для сього, був він предметом загальних нападів з боку українських націоналістів, та польських і російських соціалістів. В очах перших був він «ворогом власного народу», в очах других «націоналі-

стом«. Нині можемо найкраще оцінити вар-
тість сих закидів і нападів.

III. УКРАЇНСЬКЕ СОЦІАЛІСТИЧНЕ НАРОДНИЦТВО.

Соціалістичний рух 70 і 80 рр. в Галичині, що мав виключно характер кружковий і на пів конспіративний, тільки під кінець 80 рр. переходить в нову стадію свого розвитку. З дрібних кружків переходить в сталі форми політичної організації, з конспірації виступає на ширше поле публичної пропаганди й агітації.

Маємо на думці постанення двох соціалістичних партій: галицької соціалдемократичної і української радикальної. Нашу увагу займе перш за все ся остання.

Що спричинило заснування української радикальної партії?

Політична атмосфера серед українського суспільства була невигідна. Політика москвофілів повзала на маршированню «історических начал» та була на скрізь реакційною. Політика знов надорозів полягала на ідеалізованню «народних святощів», була мертвою, неполітичною і не демократичною, бо не виходила далі поза свій тісний і формальний націоналізм, не опирала ся на на-

рочних масах, вороже відносила ся до виступових несприхливих класів демократії.

Для боротьби з народовцями і їх політичною основою в 1890 р. Навлик з Франком за підмогою закордонних Українців «Народ», що гуртує довкола себе найпоступовіші інтелігентні одиниці та здобуває собі відразу вплив на селянство. Коли-ж частина народовців з О. Барвінським на чолі почала наближуватись до польської шляхти і австрійського правительства се дало безпосередній товчок до виступу людей, що гуртували ся довкола «Народу», як нової української політичної організації, під назвою «української радикальної партії».

На довірочних зборах, що відбули ся дня 4 і 5 жовтня 1890 р. прийнято програму партії, яку оголошено в 20 ч. «Народа», з підписами д-ра Северина Даниловича, Мих. Навлика, Івана Франка, Євгена Левницького і д-ра Романа Ярославича, як основателів партії.

Ідеологію нової партії найкраще можна характеризувати як **соціалістично-народницьку**. Вона мала реальне оправдання і реальний зміст в соціальній структурі українського народу та в тих об'єктивних умовах, серед яких вона виступила і при яких приходилось їй працювати. Міста в східній Галичині були переважно польські. Там губились просто

більші і менші оази українського робітництва, підупалого міщанства та нечисельної інтелігенції. Села були на скрізь українські. Там береглась українська національність. На село, між селянські маси, »в народ«—туди зверталась нова партія з своїми кличами й агітацією. Селянство, а становило воно дійсно »народ«—було тою клясою, на котрій партія мусіла оперти свою політику. Воно, соціально не розвинене, економічно зруйноване, нидіюче в темноті і анальфабетизмі—було податне для соціалістичної агітації. Клич »землі, пасовиск і лісів!« знаходив серед цього природний відгомін. Соціалістичне народництво радикальної партії мало за собою ґрунт.

Основателі радикальної партії, між котрими були й люди обізнані з творами Маркса прийняли в програму партії а власне в її максимальну частину соціалізм. »В справах суспільно-економічних — читаємо в ній — змагає партія до переміни способу продукції згідно зі здобутками наукового соціалізму, то є, хоче колективного устрою праці і колективної власности средств продукційних«.

В мінімальній частині, програма, маючи на увазі інтереси праці взагалі та інтереси трудового селянства спеціально, виставляє цілий ряд аграрних реформ, що по думці авторів програми, мали »запобігти скорій

пролетаризації села».

Се власне і характеризує програму радикальної партії як **народницьку**.

Марксіст завжди виходить від того, що є, він покликається на наукове пізнання фактичних тенденцій розвитку капіталістичного суспільства. Він каже: коли могутній віз капіталізму вступив хочби своїми передніми колесами в дану країну, так ніщо не в силі задержати його походу і ні що не може усунути тих наслідків, які він за собою несе. Роскіл села на дві класи, на тих, що мають землю і живуть з визиску і на тих, що продають свою працю як товар, стає **необхідністю**, що виникає із нової організації нашого громадського устрою. Ніякі отже домагання не в силі запобігти пролетаризації села. Так розуміє марксіст. Марксіст є **реалістом**.

Інакше аргументує народник. Він корінь соціального лиха доbachує не в причині а в наслідках його. Таким чином причину його доbachує він не в самому капіталізмі а в «людях», малоземелю і безземелю, еміграції, податках, і в усіх інших негативних наслідках капіталізму. Народник проте не йде далі паліятивів і думає, що ними можна запобігти тому, чому власне не можна занобігти. Він свято обурюється на марксіста, закидаючи йому, що той «змагає» до «обезземелення селян». Народник є **роман-**

ТИКОМ.

Програмі радикальної партії можна-би зробити цілий ряд інших поважних закидів, в першій-мірі літературність її. Програма зазначувала, що в культурних справах партія стоїть на ґрунті позитивної науки, в справах віри за раціоналізм а... в штудії за реалізм. Тут очевидно автори програми були подекуди під впливом Драгоманова, котрий однак був рішучим прихильником висвященства політичною партією постулятив літературного характеру. Одно треба однак з цілим патетиском признати: се була перша програма, що поставила собі за мету **політичне освідомлення широких селянських мас українського народу в Галичині.**

І тільки більше, як тільки Драгоманову і впливам західно-європейського соціалізму треба се покласти в заслугу. На справу політичного освідомлення селян в Галичині Драгоманов звернув першій увагу та за се його підготовлював через цілий ряд років людей. Українські соціалісти-народники перші поставили сю справу на реальній ґрунті і перші почали політично селян освідомлювати через літературу і усну агітацію, через закладання товариств, уряджування віч і зборів і т. п.

Радикальна партія взяла теж перша в свою програму, йдучи за європейською со-

під демократією, крім домагання свободи особи, друку, кофінції, політичних свобод і прав для народу, поступає загального голосування до парламенту і репрезентаційних тіл.

До повстання нової політичної організації, її програми і праці віднеслись українські народовці вороже.

»Дѣло«, тодішній головний орган народовців з усею силою вдарило на нову партію таї внеміяло її соціалізм, питаючи з наляканими очима: деж нашому мужикові до соціалізму? Але на запити »Дѣла« і українських народовців спокійно відповідав »Народ«, котрий став органом радикальної партії, що »новий і консеквентний демократизм без соціалізму є неможливий«. А на запит »Дѣла«, чому русько-українські радикали пішли за програмою соціалістів, той сам »Народ« відповідав: »А чому-ж по наших селах чим раз більше творить ся пролетаріату?«

Мало того. Українські народовці віднеслись до заходів радикальної партії задля політичного освідмлення селян не тільки байдуже, але її вороже, вважаючи ці заходи роботою »дуже шкідливою, деструктивною«. Мовляв: »де-ж нашому хлопови до політики? Як реакційною партією були народовці, вилко найбільше з того, як вони

ставились до справи загального голосовання до парламенту. Коли міністерство Таафе під напором демонстрацій робітників у Відні внесло дня 10 жовтня 1893 р. проект виборчої реформи до парламенту на підставі загального голосовання, орган народовців «Дьло» виступив з найбільшою рішучістю проти загального виборчого права взагалі.

Важною теж заслугою радикальної партії є те, що вона перша виступила не тільки проти клерикалізму, але за **ляізацією української політики**, за її свіцкістю.

Вся дотеперішня політика галицьких Українців як народовців так і москвофілів була не тільки по духу своему на скрізь клерикальною, але йшла в цілості в хвості церкви і церковних достойників. Галицький митрополит, «князь Руси» зі своїми єпископами і поіами — се, по найциршому переконанню кожного народовця, природний батько і провідник народу. Інтереси політики мірялись інтересами церкви й попівства і були їм підпорядковувані. Були то часи на галицькій Україні, коли Качали, Пелеші й Сембратовичі як провідники народу, потрапили «свјату унію» піднести до значіння національного ідеалу.

Радикальна партія виповіла безпощадну боротьбу галицько-українському кле-

риканізмови, виступила за візантійську українську політику, виступила накінець проти здревстві понов доконуваного ними на селянах за всякі церковні треби й обходи. Тут безперечно одна з заслуг партії. Не диво про те, що українські клерикали й попи кидались на радикалів з найбільшою лютістю.

Одна з найбільших одначе заслуг української радикальної партії се виступ проти так зв. «нової ери».

Жерело її повстання політичний консерватизм галицьких народовців та брак у них віри в сили мас люду, у власні сили народу. Вона полягала на тім, що частина українських народовців рішилась за ціну певних національних концесій, підпорядкувати українську політику політиці шляхоцької Польщі. Драгоманів характеризує її як «рішуче ренетацтво від всіх ліпних традицій українських, починаючи з Шевченкових»!

Цікаво, що в історії повстання «нової ери» дуже значну ролю відограла закордонні Українці, Антонович і Кониський, особливо ж перший, котрого можна вважати за головного її ініціатора.

Під кінець 80 рр. заносило ся на війну Австрії з Росією. Тодішній міністер заграничних справ Кальюк і міністер вій-

ни Бауер прийняли то пересвідчення, що небезпечно є для Австрії мати в краю висхідним на північний захід до Росії весь народ в опозиції супроти держави. Центральне правительство схвильовалося проте, заснокувати деякі частинні домагання Українців і в той спосіб позискати їх для держави. Воно доручило Полякам, аби ті навязали з Українцями угодові переговори. Намісником Галичини був тоді граф Казимір Бадені, котрий розумів вагу справи і з цілою енергією взяв ся до діла. Помісником його був посол Хамец, що взяв на себе, робити угодовий настрій серед українських кругів і діячів. Покійний професор Антонович здавав собі добре справу зі значіня скріплення національної позиції Українців в Галичині для російської України. З Хамцем вязали його давні товариські відносини. З Антоновичем обговорив Хамец цілу справу польсько-української угоди та поручив йому задля заключення її, навязати зносини з львівськими народивцями. Антонович приїжджав в сій цілі навіть до Львова та ввійшов в порозуміння з Ол. Барвінським і Лопотьми, що коло нього близько стояли.

Тимчасом Бадені вів переговори з котрими українськими послами, то зовсім з послом Телішевським. Бадені обіцяв Українцям бошесні за ціну зривання поль-

взаємні і солідарності з москвофілами та прийняття в свою програму вірності пануючій в Австрії династії і католицькій церкві.

Результатом цих переговорів була готовність програма з'явився посла Ромашука в галицькому сеймі, продовжена днів 25 листопада 1890 р. акцентуюча оба домагання Баденського, то є, вірність династії і гр.-кат. церкві. Колиж в кілька днів пізніше заявив намісник в новій палаті сейму, що він не давав ніяких приречень українським послам. Бадені оправдував се тим, що хотів заслонити народовецьких постів перед закладами, будим то вони продати українську справу за міську сочевницю. Ромашчук вищофав ся з дальших переговорів з намісником і уступив місце для ведення їх Ол. Барвінському, з яким Бадені з самого початку був в зносних і котрині угоду остаточно заключив. Угоду давши остаточно концесії: 1) урядове заведення у школах шкільних фондистичної правочесні, 2) школу гімназію в Коломні, 3) кілька українських кафедр на львівському університеті, 4) товариство обезпечень «Дністер», 5) певну кількість маєтків при лінійній правительстві в Польській. За ціну цих концесій не всі Бадені додержав зобов'язав ся Барвінський зі своєю групою, йти в новий солідарності з польським колом та

з правительством в парламенті і соймі. Барвінський зобов'язане додержав. Шляхть польська знайшла в ньому і його групі вірних і слухняних джурів, запряжених до своєї колесниці.

Очевидна річ, ніхто не стане перечити певного значіння концесій «угоди» для національного розвитку вкраїнського суспільства в Галичині. Одначе те значінне пічим було в зіставленню з тою політичною деморалізацією українського суспільства, головнож інтелігенції, що добачувала будучність українського народу залежну тільки від ласки польської шляхти і правительствених сфер. Але «нова ера» Барвінського, попри політичну деморалізацію—пригадаємо, що при виборах до парламенту в 1897 р. Барвінського і його сторонників вибірано при помочи жандармських багнетів і всіх тих шахрайств старостинських, якими славні на весь світ «галицькі вибори» - ся «нова ера» мала ще один дуже фатальний і один із найшкідливіших наслідків. Вона кинула опозиційну частину галицьких народовців в обійми «консолідаційної політики» з москвофілами, яка причинилась до скріплення й зросту москвофільства в 90 рр. минулого століття.

Заслуга се радикальної партії, що вона з Драгомановим на чолі виступила до безпощадної боротьби з «ною ерою». Го-

Стра та основна критика «нової ери» в «Народі» інтенсивна агітація вічами і зборами проти неї серед селянства, причинилися до того, що вона скоро серед інтелігенції стратила свій кредит, серед мас вона здобала ся тільки з проклоном, а відтак піднята в самім кореню своїм, упала. Упадок «нової ери» був рівночасно побідою основного принципу політики соціалістичного народництва, після якого тільки в організації широких мас українського народу та в боротьбі його за свої права лежить майбутність українського народу. Побіда свого принципу рішила теж про побіду українства над москвофільством в Галичині.

Такі заслуги старої радикальної партії, котра, як політична організація була не сильна. Що вона не розвинулась, що по кількох літах свого існування почала просто розкладатись, на се зложилась причини, які нам не трудно зрозуміти.

В лоні партії з самого початку її існування змагались три течії: драгоманівська (її представником був головно Павлик), соціалдемократична і націоналістична. Група Драгоманова занадто ідеалізувала селянство, чим зближалась до російського народництва. Характерно, що сам Драгоманів дуже критично ставив ся до надмірної ідеалізації селянства, до хлопоманії, що

особливо помітна була у Павлика. Кождий фетишизм, отже і селянства уважав він не тільки некультурним, але й шкідливим, в чім не можна йому не признати повної рації. Через те так гостро виступав він проти російського народництва, тому критикував і хлопоманство Павлика, що виявляло ся у нього не раз в дуже оригінальній формі. Його погляд на закладання українських гімназій може послужити для нас до певної міри типовим прикладом. Так писав Павлик вкупі з Франком в «Народі» (1890, ч. 24): «Яка для мужиків користь навіть із заведення одної української гімназії чи семинарії учительської, коли нема мови про зміну самої системи наукової в тих школах, і коли доступ до тих шкіл є для мужицьких дітей задля високих оплат майже неможливий?» Хібною теж у драгоманівців було, що вони, ідеалізували селянство, в якому добачували одну тільки клясу, ігнорували інші суспільні верстви українського суспільства.

Соціалдемократичну течію репрезентували «молодші». Виховані головню на німецькій соціалістичній літературі, вони цілком справедливо вказували на те, що як селянство, так і весь український народ не може не підпадати тим економічним законам суспільного розвитку, яким підпадає кожне суспільство, а на які перші вказали Маркс і

Енгельс. Соціалдемократи в українській радикальній партії почали звертати більшу увагу на потреби українського робітництва по галицьких містах, вони інформували читачів «Народа» про робітниче питання і робітничий рух на Заході Європи. Варто теж зазначити, що з лона сеї групи вийшла теж у перше думка про застосування страйку в боротьбі селян проти бруталного економічного визиску польської шляхти в східній Галичині думку сю перший порушив Юліян Бачинський. Він теж перший видвигнув ключ політично-державної самостійності українського народу, який спопуляризував в своїй брошурі п. з. «Україна irredenta» (1896), брошурі, що на свій час мала значний вплив на галицько-українське суспільство, головню на молодіж. Бачинський вкінці реферував на IV зїзді радикальної партії справу поділу Галичини, а сеї постулат приняв партія в свою програму.

В кінці третя течія, яку характеризуємо як «націоналістичну». Її репрезентував в початках оснований партії Теофіль Окуневський. Він ніколи не міг погодитись і з соціалізмом партії. Загальне голосування до парламенту видавалось йому як щось «надто трімке», що належить до «музики будучности» як про се писав він Драгоманову в своїх листах. Він перший, хоч і не-

сміло, підносив думку про потребу засновання націонал-демократичного стороництва, що об'єднувало би в собі всіх опозиційно настроєних Українців. Згодом одначе націоналістична течія знайшла собі горячих прихильників і серед молодших радикалів. Деякі з них навіть симпатизували в початку з соціалізмом, з якого одначе скоро витверезувались. Будзиновський і Охримович можуть уходити за представників сеї течії. Їх світогляд ціхує національний радикалізм, зафарбований ненавистю до Поляків взагалі.

Сї три течії почали з собою змагатись в партії, особливо—нісля смерти Драгоманова (1895), коли не стало його великого авторитету, який всі узнавали. Сї течії були зародом розколу партії та повстання нових українських політичних організацій. Той внутрішній процес розкладу партії, що з одного боку спричинив заснованне української соціалдемократичної партії, а з другого — української націоналдемократичної, вимагає окремого обговорення.

—————○—————

IV. ВІД УКРАЇНСЬКОЇ РАДИКАЛЬНОЇ І ГА- ЛИЦЬКОЇ СОЦІЯЛДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАР- ТІЇ ДО УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІЯЛДЕМОКРАТІЇ.

Розглядаючи генезу, ідеологію і за-
слуги української радикальної партії, ми зо-
всім полишили на боці другу соціалістич-
ну організацію, основану майже рівночасно
з радикальною партією, організацію, котрої
тереном діяльності, агітації й пропаганди —
в протилежності до радикальної, що пра-
цювала виключно на селі—було галицьке мі-
сто. Натуральна річ, що нова соціалістична
організація не могла махнути рукою на
український робітничий елемент у східно-га-
лицькому місті. Того треба було втягнути
в карби організації.

Безпосередній товчок до оснований «га-
лицької соціалдемократичної партії» — так
офіційно називалась друга соціалістична
організація — дав «Гайнфельд», коли не ра-
хувати й морального впливу першого між-
народного соціалістичного конгресу, що від-
був ся в 1889 р. в Парижі, котрий закли-
кав робітників всіх країн до святкування 1 мая
як робітничого свята.

В історії австрійського соціалістичного руху Гайнфельд має величезне значіння. Закон Бісмарка проти соціалістів в Німеччині з 1878 р., котрим той задумав і надіявся одним почерком пера знищити німецький соціалістичний рух, мав негативний вплив і на австрійський робітничий рух, головню німецький. В робітничі ряди втиснувся анархізм. Наука про терор почала знаходити і в Австрії певний ґрунт як реакція проти бруталних а разом безглузвих репресій австрійського правительства супроти соціалістичного руху. Впливам анархізму підняли «ра. кали». В 1884 р. завішено над Віднем в'їмковий етап, котрий звернений був супроти соціалдемократичного руху. В квітні 1886 предложив міністер Таафе проект закона проти соціалістів в австрійськiм парламенті, що очевидно був карикатурою німецького; з нього одиче нічого не вишло супроти енергичного протесту проти його в парламенті опозиційних демократичних послів Кронаветтера і Пернерсторфера. Політичні права, загальне право голосованя, котрі обстоювали «помірковані», видавались для «радикалів» простим швидлем, звичайним обманом робітничих мас. Боротьба між обома фракціями приймає незвичайно прикрі форми. В очах радикалів входили помірковані за

«поліційних соціалістів», в очах останніх були знов перші «шайкою опришків». На вулиці взаємно себе омшали.

Велике діло помирення обох ворожих собі фракцій почив молодий тоді лікар, др. Віктор Адлер, засповуючи в 1885 р. робітничий орган «Gleichheit». Праця його над помиренням радикалів і поміркованих принесла остаточно успіх. На дні 30-31 грудня 1888 і 1 січня 1889 скликає він до **Гайнфельд** зїзд австрійських соціалдемократів, на котрім приходить до поєднання обох фракцій та до ухвалення зїздом програми (Prinzipien-Erklärung) «соціалдемократичної робітничої партії Австрії». Партія ставить собі за головну ціль—організувати «пролетаріят» політично, дати йому свідомість свого положення і свого завдання, зробити його духово і фізично здатним до боротьби. В реті головних засад програми партії зобачуємо на першому місці ось:

1. Соціалдемократична робітнича партія Австрії є інтернаціональною партією, вона осуджує привілеї націй на рівні з привілеями роду, власности і походження та заявляє, що боротьба проти визнеку мусить бути інтернаціональною, так як та-ким є сам визнек.

2. За-для поширення соціалістичних

ідей використовуватиме вона всі засоби публичні, пресу спілки, збори та буде виступати за усуненням усіх перешкод свobodного вислову думки (виїмкові закони, закони про пресу, товариства і збори).

Програма приймає далі постулат загального, рівного і безпосереднього права голосування до всіх репрезентаційних тіл як один із найважливіших засобів агітації і організації пролетаріату.

Успіх прінципу, енергію тактики і єдність організації — ось що завдячує австрійська соціалдемократична партія Гайнфельдови, першому свому зїздови. А хоч мав він безпосереднє і пайбільше значенє для німецького соціалдемократичного руху — участь в Гайнфельд брали переважно німецькі делегати, — то все таки значінне його для руху серед інших народностей було першорядне. На зїзд прибули в значнім числі чеські делегати, по одному делегатови було від Італійців, Польків і Словінців.

Гайнфельд одна з пайбільших заслуг Віктора Адлера.

Програму гайнфельдську приймають і галицькі соціалісти, що в тім самім році (1889) приступили до оснoвання «галицької соціалдемократичної партії». Між оснoвателями її бачимо А. Маньковського, Палера, Дашинського, Гавмана, Гудеца,

Осипа Данилюка (спольонізованого Українця) і інших. Данилюк віддає свою часопись «Praca» на услуги партії, а крім того партія закладає нову часопись «Robotnik», котрого перше число вийшло вже 1 марта 1890.

Святкування 1 мая робітниками по містах Галичини у перше в 1890 р. в розвитку соціалістичного руху Галичини і галицької соціалдемократичної партії відіграє велику роль. В самім Львові зібрало ся на вічу около 4.000 робітників. По інших містах обхід теж удав ся. Кличі соціалізму запалювали робітничі маси до організації й боротьби за свої права. Помалу але постійно росте партія. На другім зїзді соц. дем. партії Австрії була галицька соціалдемократія заступлена вже як частина цілого австрійського руху. В шляхті польській і в католицькій церкві рух знаходить найзавзятійших своїх ворогів. Польські єпископи в своїх пастирських листах, а польські попи з публичних амбон виклинали соціалістів і соціалістичний рух. В молодім тім руху одна особа відразу каже на себе звертати увагу. Се Гнат Дашинський. Незрівняний агітатор—він потрафив заграти на струнах нужди, упослідження і пониження галицького робітника; організаторський талант—він вмів звести до

куши маси робітників, заступити їх до боротьби за свій хліб і права проти шляхтича, наша староста й пона; оратор в великій силі — він мав дар виголощувати річ розумні і абсурдні (останні йому досить часто трапляють ся) з такою ясністю, з такою самопевністю, з таким глибоким переконанням, що вони роблять на людей велике вражіння, особливо на тих, що легко дають ся поривати блискучою фразою та ладним жестом, а не привиклі до критичного думання і аналізу фактів. Не диво проте, що, дякуючи своїм спосібностям, Данишевський відразу висунув ся на саме чоло соціалістичного руху в Галичині, стаючи трибуном людових мас і пострахом для галицької шляхти й понів. Коли скажемо, що Данишевський — то партія, не розмиємо ся з правдою, а тільки об'єктивно констатуємо факт.

Дальша історія галицької соціалдемократичної партії може нас о стільки інтересувати, о скільки з нею звязане питання організації українського робітництва.

Як жеж ставила ся галицька соціалдемократична партія до українського робітника і його потреб?

Таке питання треба поставити не тільки тому, що галицька соціалдемократія була офіційно інтернаціональною орга-

нізацією, але врешті й тому, що на з'їзді австрійської соціалдемократії в Відні в 1892 р. поставлено делегатами галицької соціал-демокр. партії вимогу, щоби в організованню пролетаріату там, де межі краю, провінції не згоджують ся з межами мовних (національних) територій узгоджено тільки мовні. Таким чином поділено Галичину на дві агітаційні області: східну, з осідком у Львові і західну, з осідком у Кракові. Таким чином Краків мав право вести агітацію серед польського населення на Шлезку.

І ми дійсно бачимо, що справа агітації серед українських робітників не сходить з певного порядку з'їздів партії. Вже на з'їзді з 1892 Данишевський, реферуючи про тактику й організацію партії, ставить між іншими вимоги: «Порушається утворення у східній Галичині окремого комітету соціалістичного, русько-українського, якого завданням має бути агітація і організація серед міських і сільських робітників України». Референт радив видавати соціалістичну часопись в українській мові. Перший внесок ухвалено, другий ні. Проти видавання української часописи виступив Цеттербаум, делегат з Коломиї, котрий покланкуючи ся «на свій 4-місячний агітаційний досвід», заявив, що українські робітники не почувають потреби українського видавнич-

тва. «Нехай Українці йдуть на село, а міста нехай лишать нам!»—сими словами закінчив делегат свою промову. Ухвала зїзду не була одначе ніколи здійснена. Як давалась відчувати потреба українського соціалістичного органу, видно з того, що сирава заложеня його була предметом дискусії на зїздах партії в р.р. 1893, 1894, 1897 і 1899. Внески в сій сираві раз-у-раз повторювано. Але на резолюціях все кінчилось.

Та була й инша причина, яка серед українського робітництва мусіла викликувати негодованне.

Провідники галицької соціалдемократичної партії почали афішувати партію не тільки як польську, але своїми виступами в польських національних обходах, уряджуваних спільно з буржуазними польськими партіями не в міру акцентували свій «соціалпатріотизм», а в своїх програмових енуціяціях ставали на ґрунті польських історично-державних пересудів. Се мало за собою той наслідок, що відносини радикальної партії до галицької соціалдемократичної, котрі з початку були дуже приятні, почали ставати холодними. Спільні виступи галицької соціалдемократії з польськими буржуазними партіями в національних обходах стрічались на сторінках «Народа» з різкою критикою. В кінці ненорозуміння між обо-

ма партіями зросли до того, що радикальна партія постановила зайнятись теж агітацією і організацією міських українських робітників. Тільки в поглядах на ціль організації тих робітників розходились подекуди самі радикали між собою. Коли старші радикали уважали за ціль сеї організації—ратувати українських робітників від польонізації, то соціалдемократи в радикальній партії були того переконання, що клясове освідомленне українського робітника є найкращим ліком проти його польонізації. Довірочні збори українських робітників, що відбули ся 17 вересня 1896 у Львові, скликані радикалами, порішили заснувати українську соціалдемократичну партію, видати в сій справі відозву до загалу українських робітників та видавати теж українську соціалістичну часопись, друковану латинськими буквами з сеї причини, що українські робітники по містах переважно не знали українського письма*).

В кілька днів опісля появиля ся відозва комітету довірочних зборів п. з. «Ро-

*) На потребу видання українських брошур латинськими буквами для українських робітників вказав Драгоманів, видаючи в 1876 р. в Женеві Шевченкову "Mariju".

Кітк до робітників Русинів»*), зредагована Євгеном Левницьким, теперішнім націонал-демократом. «Рокітк» характерний тим, що вказує на денационалізаційну ролю чужого капіталу на українських землях. «Він забрав руським робітникам не лише масу праці, не лише жив і розвивав ся з їх керованні, але надто віддав усю силу політичну і культурну в чужі руки, збудував цілу безліч чужих і ворожих Русинам інституцій, забрав руським робітникам навіть їх мову і пам'ять минувшости, повертаючи їх в простих, безправних рабів — простіть за слово у гній для чужих цивілізацій». Одначе про реасімляційну ролю капіталу взагалі, автори відозви не здавали собі зовсім справи.

Відозва так аргументує потребу самостійного організування українських робітників:

«Є дві причини, два аргументи, товариші, котрими ми будемо вести пану оборону перед вами. Перший аргумент той, що не маємьмо на стільки сил, щоби сейчас перевести свою робітничу організацію. Пра-

*) Відозву підписали: Михайло Бориславський — столяр, д-р. І. Франко — літерат, Микола Ганкевич — правник, Іван Галичак — слюсар, Михайло Котцзяк — швець, д-р. Євген Левницький — правник, Михайло Павлик — літерат і Юрій Сидорак — друкар.

ця на родина Русинів так широка, так багата вимагає робітників на усіх полях народнього життя, що не ставало їх для організування робітничої партії. Вирочім сказати треба, що і тут ми не закладали рук і Русини були першими, що стали голосити соціалістичні думки. Тільки ж в тій праці наші звичні опікуни не дали нам супокою. Вже в перших починах руху спали на наших найліпших людей соціалістичні процеси, розбиваючи на прах зачатки своєї соціалістичної організації. Розуміє ся, що серед таких прикрих обставин ми не мали иншого виходу, як шукати місця в польських робітничих організаціях, в тих організаціях, в котрих ми сподівали ся найти поле для праці в імя соціалістичних думок і zarazом мали надію, що польська партія робітнича виписала на своїм прапорі знамя інтернаціоналізму. І се був наш другий аргумент, чому ми не організували ся в окрему партію і доси мовчали.

На жаль, зазначити мусимо з болючим серцем, що той наш другий аргумент показав ся безосновний і остатні роки особливо, багато принесли фактів порушення наших прав національних, фактів, котрі до решти розвіяли дотеперішні наші ілюзії що до інтернаціональності галицької робітни-

чої партії. Помінаємо, тото, що вся агітація тої партії велась до тепер по польськи, що в організації робітничій львівській ставлено нам перепони в пренумерованю руських часописів і деякі інші справи, вартні спомину, але певно за дрібні в очах польських соціялістів. Ми наведемо лише факт такій, що соціяльно-демократичну організацію в краю використувано для польських патріотичних цілей, та що її використували власне проводирі соціяльно-демократичної партії, не уважаючи ні на своє знамя інтернаціональне, ні на те, що між робітниками східної части краю переважає елемент руський. Так стало ся з обходом маєвої конституції польської (1891), коли то руські робітники мусіли парадувати в обході ювілейнім того акту, що мав відродити історичну Польщу. Так було на зїздах в Парижи і Цуриху, колито делегат руської части Галичини проголосив програму «wolnej Polskiej Rzeczypospolitej»; так було в р. 1892 коли то провідник соц. дем. на конгресі львівськїм заявив, що ми соц. демократичні робітники маємо станути колись в бій за відбудоване польської держави. А вже короною інтернаціоналізму польських соціялістів було підписане на сегорічнім конгресі в Лондоні делегатом Східної Галичини домаганя відбудувати Польщу си-

лами інтернаціонального пролетаріату, те домаганне, котре поставлено без порозуміння з загалом партії, без ніякого припорушення; дозволили собі в додатку виправдати проводирі львівські в своїм органі так, що немов то вони були в праві ставити подібні патріотичні домаганя, бо в лоні соціально-демократичної партії вони не признають питання національного». Отсі причини заявляють під відозвою — «вкладають на нас обовязок зєдинити руський пролетаріат в один спільний табор, свідомий своїх прав національних».

Як бачимо, «комітет довірочних зборів робітників у Львові» з 17 вересня 1896 мотивує потребу оснований української робітничої організації причинами чисто національної натури. В імя українського націоналізму виступає він проти польського націоналізму галицької соціалдемократичної партії.

Цікаво одначе, що галицька соціалдемократія приняла появу самої відозви прихильно. Краківський орган партії (тоді тижневник) «Narząd» в 40 ч. (1896) між иншим писав: «Відозва мотивує непотрібно повстане нової організації атаком на політику братньої партії соціалістів польських. Не зачинаймо від закидів, але разом возьмімо ся до праці, до великого суспіль-

ного діла. В тім дусі бажаємо новооснованій партії успіху, тим духом хочемо оживити відносини між польським та українським пролетаріатом».

Орган нової організації, котрого перше число появило ся дня 1 січня 1907 р. під назвою «*Robitnyk, organ rusko-ukrainskoji socyjalno-demokratyczneji partyji*» під фактичною редакцією Миколи Ганкевича, — йому поручив комітет довірочних зборів редакцію органу, — станув в противенстві до «*Poklyk-u*» на чисто робітничім і соціал-демократичнім ґрунті. В програмовій статі 1 ч. *Robitnyk*-а п. з. «*Naszi ciły*» вказуєть ся на значінне новочасного робітничого руху, на ціли і змагання соціалдемократії. Стаття зазначає, що партія стоятиме на основі гайнфельдської програми і нею буде кермувати ся в своїй діяльності. Становище своє до національного питання означає такими словами: «А для нас Русинів-Українців тим симпатичнійший прапор соціальної демократії, що на нім видніє знамя свободи національної. Один з основателів новочасного соціалізму, Енгельс в передмові до польського перекладу «Маніфесту Комуністичного» заявив, що міжнародна солідарність пролетаріату є тісно звязана з тим, щоби кождий народ міг сам рішати о собі. Соціальна демократія є проти неволени

одної нації другим народом, знає, що гноблений такий деморалізує як самого гнобителя так і гноблений народ і виходить на користь тільки пануючим верствам деспотів. Тому то і вигляд на краєві будучиність русько-українського народу, запорука його свобідного розвою і його політичної самостійности лежить в політичній освідженю українського люду, лежить в як найширшій розвою соціалізму і руху робітничого на Руси».

Ся перша проба засновання самостійної української робітничої організації з ініціативи української радикальної партії показала невдатною. Різниця в поглядах на завдання організації серед членів її зародку, про які у нас згадувалось, найшли свій вираз зараз в практиці: галицька соціалдемократична партія поставила при виборах до ради державної в 1897 р. в деяких округах проти радикалів своїх кандидатів (проти Франка) і потягнула за собою деяких членів заряду організації головно Ганкевича, а за ними і українських робітників. Тоді радикали виступили з заряду організації, а вона сама перестала зовсім існувати до попереднім упадку Робітрук-а, що перестав виходити на 4 числі задля браку матеріальних засобів.

Вибори до ради державної в 1897 р. бу-

ти дуже важним кроком вперед у розвою соціалістичного руху. Вони відбувалися на підставі реформи виборчої міністра графа Казимира Баденього, що дав няту (робітничу) курію з загальним голосованем. Загальний заряд австрійської соціалдемократії видав виборчий агітаційний маніфест в 5-ти мовах в накладі 2½ мільйона примірників. Соціалістичне слово й думка доходили до найдальших закутків держави. Результат виборів був для соціалдемократів значний. З 598.527 відданих голосів в V курії 218.832 голосів впало на кандидатів соціалдемократії. А на 72 мандатів, які принадали на сю курію, 14 здобули соціалдемократи. В тім числі 2 мандати здобула галицька соціалдемократія: один в Кракові, де побідив Дашинський 22.214 голосами, здобуваючи для себе аж 72 процент відданих голосів, другий у Львові, де на кандидата соціалістичного (Козакевича) впало 9434 голосів.

Радикальна партія здобула теж два мандати. Послами вибрано д-ра Яросевича і Окуневського.

Успіхи виборчі обох соціалістичних партій в Галичині зблизили назад їх до себе. Зближенне се було й подекуди наслідком того факту, що соціалдемократична течія в радикальній партії почала брати верх.

Показало ся се зараз, коли перед радикальною партією стануло питання, куди мають увійти радикальні послы в австрійськiм парламенти. Головний заряд парті порiшннв, щоби оба радикальні послы вступили до клубу послів соціалдемократичних, як українські радикали. Рішенню парті повинув ся тільки др. Яросевич, котрого соціалдемократичний клуб прийняв як гості-танта. Окуневському прийшлось виступити з партії.

Із вступленням радикального поста до соц. дем. клубу, виникла перед радикальною партією справа означення нею свого становища до соціалдемократичної робітничої партії Австрії. Сталось се на з'їзді останньої у Відні 1897 р., що має в історії австрійського соціалістичного руху великомове значінне.

Панує в певних соціалістичних кругах погляд, буцім то віденський конгрес австрійської соціалдемократії з 1897 р. — це відбув ся в салі готелю Вімберг і проте називають його вiмбергським — припис розділ одноцільної австрійської партії на національні організації. Погляд сей є помилковим. Австрійська дійсність давно покликала до життя сї організації. Національна форма робітничого руху в Австрії була продуктом цілком натуральним.

го, саморозв'язового його процесу. Чеська соціалдемократія існувала як автономна організація від 1893 р., то є від зїзду в Будаїєвіцах, на котрім ухвалено окремих статут партії, а тільки в справах тактичних мала вона порозуміватись із загально-австрійською партією. На зїзді віденським австрійської соціалдемократії в 1892 р. признано Полякам, як ми вже згадували, право організувати польських робітників на Шлезку. Таким чином галицька соціалдемократія по складі своему інтернаціональна, з того часу була в дійсно-стві автономною національною організацією польського пролетаріату. За приміром Чехів і Поляків пішли полудневі Славяни. 27-го серпня 1896 відбув ся в Люблянї (Laibach) перший словінський партійний зїзд, котрий звязав словінські організації в Сирії, Побережжю і Країні в одну автономну національну партію. Італійська і словінська соціалдемократії уконституувалися по р. 1897. Не існувала тільки німецька соціалдемократія як автономна національна організація в тій формі, як ми це бачимо у Чехів, у Поляків та у полудневих Славян. Бо «соціалдемократична робітничка партія Австрії», була рівночасно організацією німецького пролетаріату. Органи її такі, як «загальний екзе-

кутивний комітет» (Gesamtexekutive»), «загальний партійний зїзд («Gesamtparteitag»), були рівночасно спільними для організації німецького пролетаріату. Той стан уперве підпав зміні на зїзді соціал-демократичної партії Австрії, що відбувся в 1896 в Празі, на якому зажадали Чехи, щоби німецькі соціалдемократи внутрішні справи німецького пролетаріату полагоджували окремо. На цьому зїзді ухвалено теж, що «загальний ексекутивний комітет» партії (ширший) мають творити ексекутивні комітети національних організацій, а тільки «тісніший загальний ексекутивний комітет» мають складати ті члени національних ексекутив, що мешкають у Відні.

Таким чином вімбергський зїзд австрійської соціалдемократії не розділював австрійського робітничого руху на національні організації, бо вони вже існували, тільки утворив органічну федерацію соціал-демократичних партій поодиноких народів. Вімбергський зїзд накинув теж форму національної організації і німецькому пролетаріатови. Уважаємо потрібним навести в ділости резолюцію зїзду, що санкціонує тільки форму національної організації для австрійських відносин:

«Намічена пражським зїздом, а пере-

ведена шестим зїздом партії, організація австрійської соціалдемократії до **самостійним національним групам** має мету, дати для організаційної праці багатомовного пролетаріату Австрії найліпші практичні умови, та усунути практичні труднощі, що виникають із ріжномовності. Узнаючи таким способом **користь повної самостійности** для організації кожної мови та рахуючись з сям, створюємо рівночасно в загальнім зїзді партії і загальній партійній езекутиві інституції, відповідні для того, щоби ще краще як досі забезпечити постійну складову цілість усім поодиноким організаціям для спільної боротьби. **Національна самостійність і інтернаціональне сплоченне** (Geschlossenheit) є основним принципом нашої організації.

Ми користуємось сею нагодою, аби задалегідь відкинути як найбільш рішуче **всяку солідарність інтересів з національними і шовіністичними партіями і боротьбами поседаючих клас.** Ми свідомі того, що влясові протівенства спільніші і глибше ділять як національна різність, та заявляємо, що ся організація виключно призначена є на те, аби творити найуспішнішу форму, що дозволяє інтернаціонально і по братерськи зеднанним соціалдемократам усіх мов вести боротьбу проти визискуючих клас

серед своєї власної нації і проти визискуючих клас усіх націй. Ціль організації — не підирати національні шовіністичні змагання посідаючих клас, але тим гострійше, безогляднійше і успішнійше могли їх доборювати».

Віденський зїзд заявив ся теж зазначенням становища свого до української радикальної партії, що вислала на зїзд двох своїх делегатів (Яросевича і Вітика), котрі брали в ньому участь в характері гостей.

При обговорюванні справи організації забрав голос посол до парламенту, др. Роман Ярославич і зложив іменем своєї партії заяву такого змісту:

«Українські радикали стоять на ґрунті соціалдемократичної партії і її програми. Організація українських радикалів є самостійною. Наш агітаційний терен се українське селянство. Спеціальні наші умови вимагають окремої нашої тактики. Тому хочемо задержати самостійність партії. Бажаємо одначе ввійти з соціалдемократичною партією в найтісніший контакт та будемо завсїгди готові, в окремих практичних випадках спільно йти з нею, порозуміватись із її управою та виконувати по можливості бажання її, звернені до нас».

Заява ся була предметом дискусії в спеціальнойній комісії, котра становище австрійської соціалдемократії до української радикальної партії закріпила в форму отсеї резолюції:

«Зїзд приймає до відомости заяву зложену др. Яросевичом іменем української радикальної партії та витає з радістю, що українська радикальна партія, котра стоїть на спільному принципіальному ґрунті, має намір, в добре зрозумілім, спільнім інтересі ввійти з нами в тісний контакт.

Ми сподіємо ся, що ся заява української радикальної партії причинить ся до повного виявлення відносин в її власній партії та до прискорення її організації на соціалдемократичній базі, через що буде уможливлена спільна тактика, спільна праця, а пізійше теж і спільна організація».

Др. Адлер, котрий реферував справу, висловив надію, що українські радикали будуть вже на будучих зїздах у соціалдемократичній партії Австрії.

Загально висказувано після віденського зїзду погляд, що переміна української радикальної партії в соціалдемократичну, є тільки питанням короткого часу.

І дійсно на VII зїзді української ради-

кально: партії (1898) поставлено Яцком Остапчуком і др. Ярославичом, незалежно від себе, внесок, щоб «партія радикальна називала ся соціалдемократичною, щоби прийняла соціалдемократичну програму, піддала ся виступу перед парламентом у Відні та щоб виступ в тому заряді свого представника». Внесок цей одначе і комісія і зїзд більшістю голосів відкинули.

Одначе справа сеї зноба актуальною для партії в наступнім році. Дня 5 мая 1899 займає ся нею головний заряд партії і тоді внесок, щоби партія прийняла назву соціалдемократичної партії, зискає більшість 1 голосу. Викликало се формальну бурю серед тих, що на ухваленій зарядом внесок не годили ся. Павлик скликав іменем заряду спеціально для сеї справи конференцію мужів довіря партії (21 мая 1899), а вона більшістю 1 голосу ухвалила «нерейти над справою внеску соціалдемократів до порядку дїяльного та лишити ся раз на все при самотійности партії». Після сеї ухвали присутні на конференції соціалдемократи зложили устами Ярославича заяву, що вони як соціалдемократи виступають з радикальної партії.

Коли-ж після віденського зїзду австрійської соціалдемократії, зїзд галицької соціалдемократичної партії з 1897 р.

ухвалив офіційально прийняти нову назву «Польської партії соціалдемократичної Галичини і Шлезка» - на з'їзді цьому звертали ся посли Данинський і Козакевич до присутніх на з'їзді українських соціалдемократів (М. Ганкевич по укладку групи «Robitnyk» вступив до галицької соціалдем. партії і від неї був навіть делегатом на віденській з'їзді австрійської соціалдемократії, - - тоді перед українськими соціалдемократами і тими, що покинули ряди української радикальної партії і тими, що не пішли за зазивом Козакевича та лишили ся далі в польській соціалдемократичній партії, вирішула необхідність заснувати окрему партію українців до робітництва.

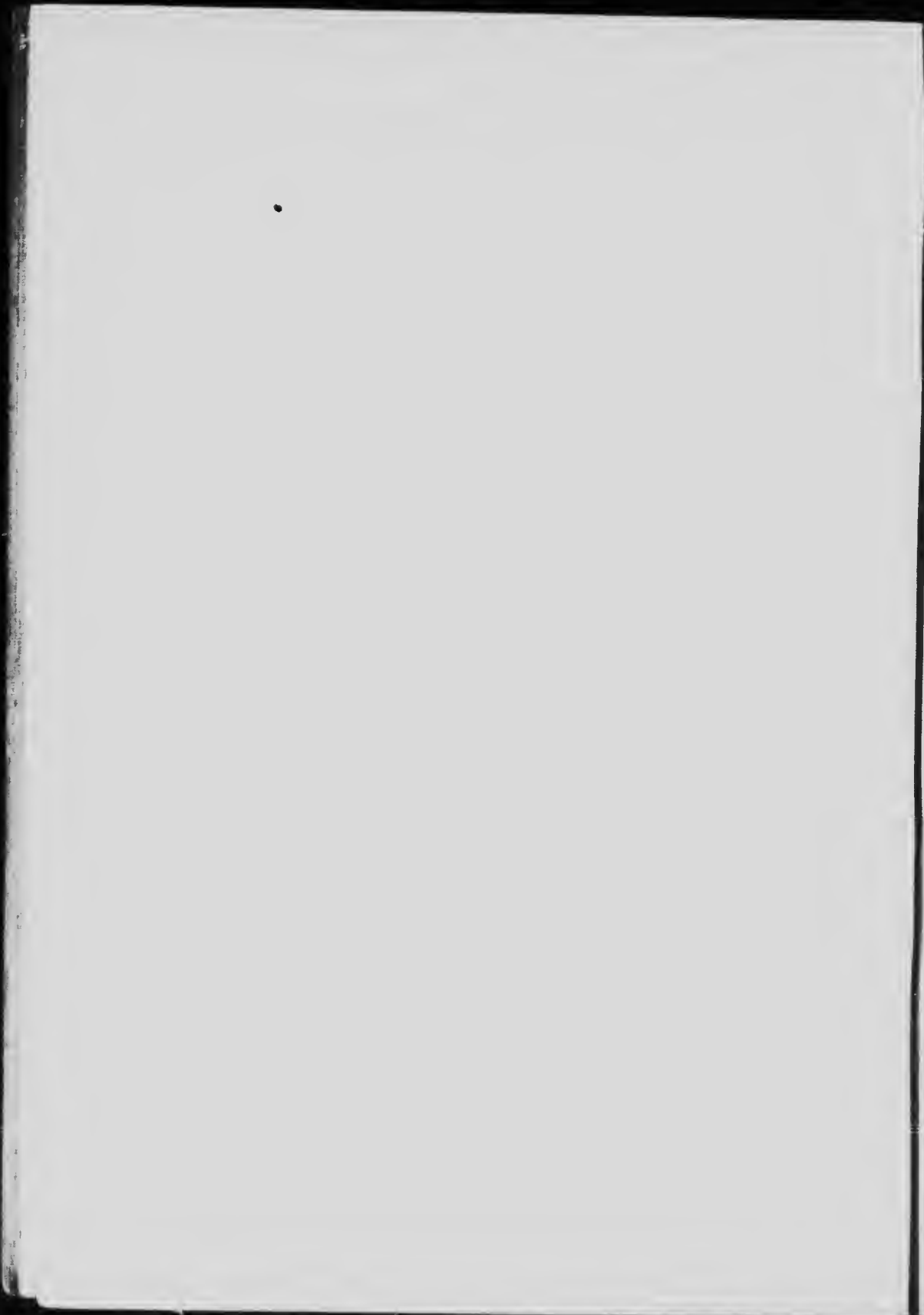
Сталося се 18 вересня 1899 р. На конференції українських соціалдемократів, скликаній до Львова ухвалено оснувати українську соціалдемократичну партію та прийняти програму австрійської соціалдемократії; вибрано теж управу партії і делегата на загально австрійській з'їзді до Берна (Bern) та порішено з новим роком приступити до видавання власного органу партії.

В половині цього року опустилося до Львова партію також і її націоналі-

стиє на крило. З липня 1899 почали видавати др. Вол. Охримович і др. Євген Левницький суспільно-політичний двотижневник «Будучність», котрого метою було підготувати ґрунт до основи нової української партії, що об'єднувала би в собі з одного боку народовців, а з другого націоналістів-радикалів. Важку роль у організованні нової партії відіграв проф. Михайло Грушевський. Тому удається здійснити свої заходи позискати Франка, який тоді покинув радикальну партію. Під кінець 1899 р. приходить до порозуміння між народовцями і націоналістами радикалами та до основи «української націонал-демократичної партії» (27. XII. 1899).

Для радикальної партії таким способом осталися тільки Павлик з Трипковським, які рішуче вирішили вірно остати при її прапорі та повести далі її роботу. Тут входить радикальна партія в нову фазу свого існування. При змінених партійних відносинах вона здійснює нову політичну фізіономію.

Зара радикальна партія, партія української соціалістичного народництва перестала фактично існувати.

НАКЛАДОМ «РОБІТНИЧОГО СЛОВА»

ВИЙШЛИ ДОСИ СЛІДУЮЧІ КНИЖКИ:

- «Робітничі Пісні» (друге побіт. вид.) 10ц.
«Земля і Чоловік» Б. Лойко; пер. Г. Мак. 15,,
«Кому потрібна війна?» А. К. пер. І. С. 10,,
«Як мужик Двох генералів вигодував»
М. Саттиків-Щедрин; переклав Г. Мак. 5,,
«Кляса проти кляси» Л. Мартов; пер. Т. Б. 5,,
«Боротьба о сонце». 3,,
«Фільософія штуки» Г. Тена; пер. О. Барвін-
ський 50,,

Крім вище згаданих, книгарня «Роб. Слова» має на складі, ще много інших книжок. Пишіть по каталог, або загляньте до газети «Робітниче Слово», в якій часто ріжні книжки оголошуємо.

Замовлення на книжки або передплату на часопись треба слати на адресу:

ROBITNYCHE SLOVO

Box 64, Toronto Ont.

РОБІТНИЧЕ СЛОВО

соціалістична-наукова часопись для українських робітників і фермерів в Північній Америці.

«Робітниче Слово» від початку свого існування стоїть твердо в обороні працюючого люду.

«Робітниче Слово» виступає проти всяких дурисвітів і ворогів робітництва.

Робітниче Слово містить різні корисні і цікаві статі, після найновіших напрямків соціалістичної науки, про політику, про справи робітничі і хліборобські, подає статі наукові, поучаючі, оповідання, поезії, новини з Америки, старого краю та з цілого світа. Все написане в «Робітничім Слові» дуже зрозуміло і приступно для кожного. «Робітниче Слово» виходить тижнево, що суботи.

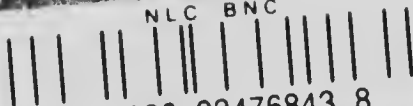
Предплата на «Робітниче Слово» виносить: на цілий рік \$1.50, на пів року 80 центів. За границею: на рік \$1.75; на пів року 90 центів. Предплату належить слати на слідуючу адресу

ROBITNYCHE SLOVO

Box 64, Toronto Ont.

Оказове число висилаємо кожному даром.

NLC BNC

3 3286 03476843 8

